

MARK GALEOTTI

Când totul devine
armă

Traducere din limba engleză de Anca Irina Ionescu

Prefață de Mihail E. Ionescu

CORINT
ISTORIE
—2024—

Capitolul 3

Mai mult decât soldați și geopolitica de tranzit

În anii '90, când războiul civil somalez a dus la prăbușirea statului, apele sale naționale au fost deschise străinilor pentru pescuitul ilegal la scară industrială. Stocurile de pește au scăzut și comunitățile de pescari somalezi s-au trezit fără mijloace de subzistență, chiar în momentul în care nu exista un guvern central eficient, care să le sprijine sau să le constrângă. La început, acestea s-au unit și au format patrule înarmate în speranța de a descuraja traulerele străine. Curând, însă, și-au dat seama că o mână de oameni cu puști AK-47 și un lansator de grenade RPG-7, care costă în total poate 1 000 de dolari pe piața neagră locală, ar putea aborda și captura o navă comercială neînarmată, cu o valoare de câteva milioane de dolari, cerând apoi o răscumpărare. Litoralul lung al Somaliei se desfășoară în jurul Cornului Africii, pe lângă care trece una dintre cele mai intens circulate rute comerciale maritime din lume, care leagă Oceanul Indian, Peninsula Arabică și, prin Canalul Suez, Marea Mediterană. Pe aici trec aproape 20% din comerțul și transportul maritim mondial. Țintele au fost numeroase: în 2008 au fost confiscate 40 de nave și răscumpărate pentru sume cuprinse între 500 000 și 2 milioane de dolari. Navele au început să navigheze mai departe de coastă; pirații au amenajat traulere ca

nave-mamă cu rază lungă de acțiune pentru bărcile lor rapide. Navele au început să fie echipate cu sârmă ghimpată anti-abordare și camere de panică, au fost dotate cu furtunuri de incendiu și chiar cu gârzi înarmate. Până în 2011, problema a ajuns să coste până la 6,9 miliarde de dolari, care însemnau livrări întârziate și transport maritim mai scump.

Atunci a intrat în joc marina militară din zeci de țări care aveau prea mult de pierdut: Grupurile Operative multinaționale 150 și 151, Operația Atalanta a Uniunii Europene și intervențiile Chinei, Indiei și Rusiei. Chiar și Japonia, care a fost mult timp reticentă la ideea de a acționa în zonă, a trimis nave din Forța sa Maritimă de Autoapărare. Metodele folosite au variat radical. Rușii au provocat un scandal în 2010, când pușcașii marini de pe distrugătorul Mareșal Șapoșnikov au eliberat nava deturată MV Moscow University, un petrolier rusesc sub pavilion liberian. Pirații au fost lăsați în derivă pe mare într-o barcă gonflabilă, cu mâncare și apă, dar fără echipamente de navigație, la 300 de mile marine (560 km) de țărm, unde probabil au și pierit. Indiferent cum s-a procedat, operațiile și-au atins în mare parte scopul. Până în 2013, nivelul pirateriei a scăzut cu peste 90%.

În fond, soldații nu au fost niciodată numai soldați. Soldații au construit drumuri și au nivelat șanțuri. Au salvat alpiniști îngropați în avalanșe și copii blocați de inundații. Au uimit demnitarii în vizită cu exercițiile lor și au făcut demonstrații cu cele mai recente echipamente militare pentru potențialii cumpărători. Au distrat populația cu spectacole coregrafice sau cu efecte pirotehnice puse artistic în scenă. În zilele noastre îi resping sau îi salvează în diverse moduri pe migranți din bărcile lor șubrede și îi feresc pe adolescenți de pericolul unei vieți în bandele de stradă sau în șomaj. În pandemia de coronavirus

din 2020, soldații britanici au distribuit măști, halate și truse de testare în spitale, parașutiștii spanioli au impus starea de asediu pe străzile Madridului, iar camioanele armatei purtând inscripția „Din Rusia cu dragoste” au adus medici militari ruși și echipamente de decontaminare în orașele italiene greu încercate, în cadrul unui act *soft power* de diplomație virală din partea Kremlinului, pe cât de inspirat, pe atât de cinic. Modul în care soldații sunt angrenați în atât de multe aspecte diferite ale politicii de stat și ale nevoilor publice reflectă universalizarea securității care, în sine, este una dintre condițiile prealabile pentru transformarea tuturor lucrurilor în arme. Soldații pot fi prezenți în diverse alte roluri în numele securității – și, din același motiv, fel de fel de alte instituții și indivizi pot fi folosiți pentru „securitate”.

Briceagul armatei elvețiene

Aceasta este problema atunci când soldații devin briceagul elvețian al statului, unealta multifuncțională care poate fi utilizată în diverse scopuri. Deși uneori pot manifesta reticență în acest sens, în epoca modernă, forțele armate sunt foarte conștiente de necesitatea de a-și demonstra valoarea și relevanța pentru a justifica prețurile din ce în ce mai mari ale echipamentelor lor, prin acest „mai mult decât soldat”, așa cum mi-a spus un ofițer britanic. Pe de altă parte, pe măsură ce încep să se familiarizeze cu ideea că orice poate fi folosit ca armă, statele dau dovadă de tot mai multă imaginație cu privire la modul în care își folosesc soldații pentru a-și proteja, a-și proiecta și a-și menține influența geopolitică. Aceasta reflectă nu numai estomparea granițelor între ceea ce înseamnă a fi soldat și ceea ce nu este un soldat, dar și între ceea ce este securitate

și ceea ce nu este – și care sunt instrumentele potrivite pentru a apăra statul și societatea.

În *Discursuri asupra primei decade a lui Titus Livius* (1517), o carte de politică renescentistă, Niccoló Machiavelli – cercetător asiduu al politicii Renașterii, om de stat și scriitor – observă că „aurul nu îți va aduce întotdeauna soldați buni, dar soldații buni îți vor aduce întotdeauna aur”. El își susținea punctul de vedere pentru a combate practica obișnuită a vremii, conform căreia orașele-state italiene angajau mercenari pentru luptele lor. Adesea, acest lucru ducea frecvent la constituirea unor bande de crimă organizată sau a unor apărători extrem de ineficienți și nemotivați. Cu toate acestea, a subliniat și un mod foarte important în care utilizarea inteligentă a unor metode eficiente a puterii militare – „soldații buni” – poate aduce în mod sigur aur sau orice alte bunuri pe care le dorește o națiune. Era cuceririi fățișe a teritoriilor cu active lucrative și exploatarea lor după bunul plac poate că s-a încheiat (invazia de scurtă durată a lui Saddam Hussein în Kuwait în 1990 a fost, probabil, ultima astfel de acaparare flagrantă de terenuri pentru bani; Rusia a cucerit Crimeea din motive în esență politice), dar există tot felul de alte modalități de monetizare a puterii militare.

În epoca modernă acționează două procese interconectate. Rolurile soldaților se înmulțesc, în parte pe măsură ce noțiunile despre ceea ce înseamnă „securitate” devin din ce în ce mai largi. De la rezervele de hrană până la sănătatea mintală, de la rezervele de petrol la cursuri de literație media, totul pare să fie legat de securitate. În parte, este vorba de o gândire superficială sau de o schimbare fără jenă a taberelor, dar, așa cum speră să demonstreze această carte, există un adevăr foarte real în îngrijorarea că în epoca modernă aproape totul poate fi transformat în armă. Uneori, soldații pot să joace rolul lor în

combaterea acestor amenințări mai largi, deși de multe ori nu pot sau nu ar trebui să o facă. Bricelagul elvețian este, într-adevăr, un instrument foarte bun, dar dacă insiști să-i adaugi din ce în ce mai multe unelte și scoți cuțitul pentru a face loc, să zicem, unei greble miniaturale și unei lupe, se poate spune că își pierde valoarea. De multe ori este mai bine să folosești un alt dispozitiv, special conceput pentru acea lucrare, și să nu strici briceagul elvețian.

În același timp, se constată o creștere a frecvenței cu care se recurge la agenții nonstatale pentru genul de roluri de securitate considerate cândva ca fiind, în esență, apanajul instituțiilor guvernamentale, de la spionaj la război. Externalizarea, offshoring-ul, economia independentă – toate aceste procese care ne remodelează economiile se manifestă și în geopolitică. Într-o anumită măsură, aceasta este o revenire la tradiții mai vechi, când imperiile puteau fi ocupate și supravegheate de armate ale corporațiilor (în 1800, forțele Companiei Britanice a Indiilor de Est erau de două ori mai mari decât efectivele întregii armate britanice, iar navele lor din Indiile de Est erau mai bine înzestrate decât vasele de război ale Marinei Regale), când ambasadorii erau, de cele mai multe ori, nu doar funcționari publici și când războaiele puteau fi purtate cu ajutorul piraților și al bandiților. Aceasta este lumea modernă, una în care soldații pot sprijini afacerile, iar afacerile se pot trezi în postura de soldați.

Mai mult decât soldați

În zilele noastre, poate că soldații luptă mai puțin în războaie convenționale de tipul stat contra stat, dar au dobândit tot felul de roluri noi, în primul rând ca aghiotanți de înaltă

clasă ai serviciilor de urgență. În Caraibe, Marina Americană și Marina Regală britanică fac tot ce pot pentru a intercepta transporturile de droguri, deși cartelurile ca atare evoluează. În 1997, un trio aparent imposibil alcătuit dintr-un gangster-antreprenor rus care conducea un club de noapte din Miami, un traficant de mașini de lux și Nelson „Tony” Yester, imigrant cubanez și agent de aplicare a forței în lumea interlopă, a încercat să intermedieze o tranzacție de 35 de milioane de dolari pentru a vinde cartelului de droguri din Cali un submarin din epoca sovietică. Afacerea a eșuat (chiar și în „sălbătică anilor '90”, submarinele rusești nu se găseau pe eBay), dar de atunci, cartelurile și-au construit propriile submarine.

În alte locuri, așa cum s-a discutat mai înainte în acest capitol, marina militară a revenit la vechiul ei rol de vânător de pirați. Acest lucru nu este doar o problemă somaleză – în prezent, amenințarea tot mai mare este în largul coastelor Africii de Vest, în Golful Guinea, prin care trece cea mai mare parte a comerțul maritim al Europei, cu peste 200 de incidente numai în 2020. În Marea Chinei de Sud și în strâmtorile Malacca și Singapore, pirateria este, de asemenea, endemică, și există suspiciunea că aici Beijingul ar putea folosi operațiunile de combatere a pirateriei și ca o modalitate de a justifica o militarizare crescândă a acestor ape.

Dar soldații nu sunt doar polițiști musculoși ai mării. Ei reprezintă, de asemenea, personalul medical și specialiștii care asigură asistență în caz de dezastre, cu militari din zeci de țări care au adus ajutoare, au salvat supraviețuitori, au distribuit hrană și au instalat stații de prim ajutor după tsunamiul din 2004 din Oceanul Indian sau după cutremurul din 2011 și tsunamiul din Japonia, sau după cutremurul devastator din 2010, în urma căruia Haiti a fost distrus și înfometat, iar la scurt

timp a căzut pradă holerei. Menținerea păcii poate fi, de asemenea, o proiecție de putere. În 1990 existau doar cinci chinezi în tot personalul misiunilor de menținere a păcii al ONU din întreaga lume; în 2020, China era al zecelea contribuitor ca importanță în materie de trupe (și acoperea 15% din efectivul total de trupe ale ONU). Aceasta a reprezentat, printre multe altele, și o modalitate de a transmite noul statut al Beijingului ca putere globală și, de asemenea, o disponibilitate mai mare de participare la activitățile ONU. Și încă și mai direct, în 2020, încheierea războiului dintre Armenia și Azerbaidjan, provocat de disputa asupra teritoriului Nagorno-Karabah, a fost mediată de către Moscova și este garantată de forțele rusești de menținere a păcii. Războiul – și mai ales rolul Turciei în susținerea Azerbaidjanului – părea să submineze hegemonia anterioară a Rusiei în regiune. Intervenind cu aproape 2 000 de trupe mecanizate, Moscova și-a recuperat într-o oarecare măsură credibilitatea și controlul. În ultimă instanță, aceasta este zona de intersecție între umanitarism, soft power și capacitate militară.

Războinicii politici

În 1976, când au pătruns adânc în Uganda pentru a elibera din mâinile palestinienilor un avion de linie deturnat de aceștia și plin de ostatici, israelienii nu doreau doar să-i elibereze pe captivi, ci voiau să-și demonstreze în același timp voința și capacitatea de a lovi oriunde este necesar pentru a descu-raja terorismul viitor. În 1897, când au lansat Expediția din Benin, britanicii au vrut să răzbune morțile provocate de o invazie anterioară, care rămăsese nepedepsite. Acea misiune, la rândul ei, a încercat să spargă monopolul comercial deținut

de regatul din Benin. Așadar, britanicii nu încercau numai să demonstreze – în scop de descurajare – că, nici chiar atunci când cetățenii lor greșeau, nimeni nu avea dreptul să-i ucidă, ci se gândeau și la comerț. Soldații au fost întotdeauna o expresie puternică a intereselor și priorităților politice ale unui stat, iar utilizarea lor reprezintă, pe lângă multe altele, o demonstrație teatrală de forță. Într-o epocă a războiului politic, acest lucru devine din ce în ce mai important. Există diverse tipuri de „aur” geopolitic pe care îl pot aduce „soldații buni”, adesea fără să tragă un singur foc de armă la mânăie.

Trăim în epoca soft power, a influențării acțiunilor altor țări prin atracție („vrem să fim ca acea țară și dorim să fim pe placul acelei țări”), prin legitimitate („acea țară are valori corecte sau se află de partea corectă a istoriei”) sau prin stabilirea agendei („acea țară pune întrebările corecte”). Când trimitem soldați în străinătate pentru a opri un genocid sau pentru a proteja pacea, există în mod inevitabil riscul ca aceștia să fie prinși la mijloc, între răzburări locale greu de rezolvat. În calitate de unică superputere adevărată – pe moment –, SUA sunt adesea implicate în menținerea unui astfel de echilibru delicat. De exemplu, între 2007 și 2008, când s-a înființat Comandamentul pentru Africa (AFRICOM), ideea era tocmai că aceasta nu va fi o structură de luptă, ci mai mult un centru de soft power militar. Dar problema este că, în practică, acest lucru a însemnat frecvent angajarea în operațiuni antiteroriste împotriva jihadiștilor precum Al-Shabaab din Africa de Est și Boko Haram din Nigeria. Asta, la rândul său, a dus adesea la o colaborare cu guverne autoritare și la provocarea unor „daune colaterale” inevitabile. SUA susține că în toate sutele de lovituri aeriene și operațiuni de comando pe care le-a lansat au murit doar doi civili, dar acest lucru este contestat pe scară largă. Juriul încă nu a decis dacă

AFRICOM poate fi considerat un exemplu de succes al politicii de soft power prin mijloace militare.

Ca să fim corecți, acestea nu sunt, de obicei, cele mai bune modalități de a-ți face prieteni și de a influența oamenii. Soldații sunt adesea mai buni pentru coerciție prin hard power („puterea dură”), chiar și fără să lupte efectiv. Merită să ne întoarcem la Machiavelli. În lucrarea sa *Principele* (1513) – mai degrabă o satiră decât un ghid pentru un dictator, așa cum presupun cei mai mulți oameni –, Machiavelli notează că „se ridică o întrebare: dacă este mai bine să fii iubit decât temut sau mai bine temut decât iubit?” Și tot el răspunde la propria întrebare, afirmând că „ar trebui să ne dorim și una și alta, dar, pentru că este dificil să le unești într-o singură persoană”, dacă trebuie să alegi, „este mult mai sigur să fii temut decât iubit”. (În esență, pentru că oamenii sunt „nerecunoscători, nestatornici, fățarnici, lași, lacomi” și nu te poți bizui pe ei.) Mai adaugă un lucru interesant: că un prinț trebuie să aibă grijă ca, inspirând teamă, să nu ajungă să fie detestat: trebuie să inspire încredere, să fie sincer și transparent în tirania sa.

Forțele armate sunt, prin urmare, și instrumente politice în cel mai elementar și evident mod: ca sursă de frică. Aceasta este esența descurajării: îl facem pe inamic să nu atace, făcându-l să se teamă de consecințe. Dar există și alte aspecte mai complexe și mai fine de manevrare a acestei arme psihologice în epoca războiului politic. De exemplu, o paradă militară poate ascunde o amenințare în spatele fastului și al coregrafiei, dar, uneori, amenințarea este în mod deliberat mai evidentă. Poate că, resemnându-se să fie considerați băieții răi ai lumii moderne și, prin urmare, cei care au cel mai puțin de pierdut, rușii au fost promotori deosebit de asidui ai așa-numitei „diplomații heavy-metal”, trimițând bombardiere care ocolesc

spațiul aerian al NATO, înscenând chiar și simulări de atacuri nucleare împotriva vecinilor. După cum se discută în Capitolul 10, acest tip de „putere sumbră” poate fi în sine o formă de diplomatie coercitivă brutală executată de armată.

Bilanțul (bilanțurile) puterii

Între puterea militară și influența politică există un proces bidirecțional. Unele țări câștigă bani prin simplul fapt că permit ca cetățenii lor să fie recrutați de companii militare private. De exemplu, în 2016, mercenarii și gărzile înarmate au devenit principalul articol de export al Ugandei, valorând chiar mai mult decât cafeaua în balanța națională de plăți, protejându-i pe lucrătorii din ajutorul internațional, pe oamenii de afaceri și pe diplomații americani în punctele fierbinți din întreaga lume. Dar și acesta este un sector în care activele guvernamentale, de la armate la teritoriu, pot fi folosite pentru a obține un profit financiar sau politic.

Se poate spune că principalul motiv pentru care Marea Britanie a încercat cu atâta disperare să se agațe de astfel de zone îndepărtate și aparent irelevante ale imperiului, precum Insulele Ascension din Atlanticul de Sud – 90 de km² de stâncă vulcanică – și Chagos din largul Insulei Mauritius – un atol ale cărui resurse principale sunt peștele și nucile de cocos – este mai ales faptul că alte puteri sunt interesate de ele. Ascension a fost un punct vital pentru forța expediționară britanică în Războiul din 1982 din Insulele Falkland, dar, de atunci, a fost importantă mai ales pentru prezența unui observator al NASA și al Forțelor Aeriene ale SUA, unul dintre cele patru observatoare ale Sistemului Global de Poziționare (Global Positioning System – GPS), a unei stații de urmărire a Agenției Spațiale

Europene și a unei stații de colectare de informații electronice GCHQ care lucrează în cooperare cu Agenția Națională de Informații a SUA. În ceea ce privește insulele Chagos, una dintre ele găzduiește în prezent masiva bază militară americană de la Diego Garcia, un punct de sprijin al prezenței americane în regiune. Bombardierele strategice din Diego Garcia au efectuat zboruri deasupra Afganistanului și a Golfului Persic. Nave din Escadra 2 de nave de prepoziționare maritimă de la Diego Garcia au mutat o brigadă de pușcași marini în Arabia Saudită pentru Războiul din Golf. Camerele de luat vederi și telescoapele din cadrul sistemului Ground-Based Electro-Optical Deep Space Surveillance (GEODSS) urmăresc sateliții ruși și chinezi. Și toate acestea se fac într-o instalație închiriată de la autoritățile britanice și construită de americani, dar la care britanicii au acces liber.

În mod mai direct, Republica Djibouti este o țară mică, subdezvoltată, numai puțin mai mare decât statul New Jersey și, cu toate acestea, poziția sa strategică din Marea Roșie și din Strâmtoarea Bab-el-Mandeb face din ea un loc bun pentru o bază navală. Francezii au construit o bază acolo (închiriind-o americanilor), apoi au venit italienii și japonezii. Chiriile pentru aceste baze reprezintă peste 5% din PIB-ul total al statului Djibouti, iar decizia de a permite Chinei să-și construiască una proprie a fost, de asemenea, acordată în schimbul obligației acesteia de a construi un nou port comercial. Armata chineză a cumpărat influență făcând cheltuieli în Djibouti, care a folosit interesele strategice ale altor țări pentru a face profit.

Și țările ca atare pot acționa pe post de societăți de merce-nari. La începutul anului 2020, existau peste 90 000 de „căști albastre”, soldați angajați în diverse misiuni ONU de menținere a păcii. Cele șase țări care furnizau cei mai mulți soldați

erau Pakistan, India, Nepal, Rwanda, Bangladesh și, în topul clasamentului, Etiopia. În ceea ce privește PIB-ul pe cap de locuitor, potrivit Fondului Monetar Internațional, Etiopia este cea mai săracă dintre țările de pe această listă, ocupând locul 161 din 186 de țări. Să fie oare, prin contrast, lider mondial în materie de altruism? Nu tocmai. ONU plătește o taxă fixă de aproximativ 1 500 de dolari pe lună pentru fiecare soldat, dar o transferă statului care furnizează forța, nu o achită soldatului individual de pe teren. Această sumă nu ar acoperi solda de bază și aprovizionarea pentru un soldat britanic, dar este foarte convenabilă pentru un soldat etiopian, căci salariul mediu în Etiopia este de 275 de dolari pe lună, iar guvernul poate băga în buzunar diferența dintre ceea ce oferă ONU și suma cu care își plătește oamenii. Etiopia dobândește, de asemenea, pregătire și experiență utile pentru trupele sale și influență în cazul unor eventuale conflicte locale – în acest caz, în Sudan și în Sudanul de Sud.

La scară mai mare, atunci când Irakul a invadat Kuweitul, vecini precum Arabia Saudită și Emiratele Arabe Unite, care se temeau că le-ar putea veni și lor rândul, au fost fericiți să vadă cum coaliția multinațională condusă de SUA se ocupă de această problemă. Cu atât mai mult cu cât multe dintre aceste țări fie nu dispuneau de forțe pentru a aduce o contribuție substanțială, fie – ca în cazul Arabiei Saudite – nu doreau să poarte nicio luptă. Așa că au efectuat în schimb plăți directe în valoare de 84 de miliarde de dolari către SUA, Marea Britanie și Franța, care au purtat cea mai mare parte a luptelor, și au furnizat sprijin suplimentar pentru a acoperi bazele și logistica. Nimeni nu va spune că țările combatante au făcut de fapt un profit din război sau că au fost motivate de aceste plăți. Cu toate acestea, modul în care națiunile bogate, dar slabe din punct de vedere

militar sau prea indolente pot pur și simplu să externalizeze violența – și moartea – pe seama unor străini reprezintă un tipar pe care Machiavelli l-a recunoscut încă de pe vremea când căpitanii mercenari purtau războaiele orașelor-state italiene în numele acestora.

Externalizarea războiului

Și totuși, când încetează mercenarul să mai fie mercenar? În 2015, când avioanele de război rusești au intervenit în războiul civil din Siria, au apărut știri despre o nouă forță de luptă pe teren: compania militară privată Wagner. Deși organizațiile de mercenari sunt interzise prin lege în Rusia (și de aceea se pare că această companie a fost înregistrată în Argentina), Wagner era condusă de la Sankt Petersburg, avea o tabără de antrenament aflată de fapt pe terenul unei unități militare rusești și era surprinzător de bine finanțată, putând recruta cei mai buni parașutiști recent demobilizați, forțe speciale Spețnaz și veterani de elită similari. Wagner a devenit vârful de lance al luptei guvernului sirian împotriva rebelilor.

Dar, în 2017, ceva s-a schimbat. Wagner nu mai putea să ofere sume mari de dolari (sau ruble) și, prin urmare, nu mai recruta și nu mai deținea luptători de aceeași calitate. De asemenea, nu mai folosea cel mai bun echipament. De aceea a fost nevoită să înceapă negocieri cu Damascul pentru un acord prin care urma să primească o parte din profiturile generate de toate câmpurile de petrol și gaze pe care le va recuceri. Acesta a fost un pas fatal, primul pe drumul care a dus-o spre regiunea contestată Deir ez-Zor în februarie 2018. Făcea parte dintr-o forță comună care încerca să captureze câmpurile petrolifere de acolo, aparent fără să știe sau fără să le pese că alături de